

Folkskolan och grundskolan

MED BESLUTET VID 1962 ÅRS RIKSDAG gick en gammal skolepok i graven. Den nya grundskolan skulle ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, högre folkskolan, kommunala mellanskolan, realskolan och kommunala flickskolan. Många lärares snart hundraåriga kamp för en demokratisk skola för alla hade nu lett till bred partipolitisk enighet.

1686

Karl XI utfärdar kyrkolagen - Kyrkolagen var på sätt och vis den första folkskolestadgan. I den ålades klockaren i församlingen att lära ut grundläggande kunskaper inom kristendomen. Under 1600-talet inrättades skolor vid bruken för de invandrade vallonerna och vissa adelsmän inrättade skolor vid sina gods för allmogens barn.

1723

Förordning om undervisningsplikt.

Föräldrarna ålades ansvaret för barnens undervisning i hemmen – antingen genom att de själva undervisade dem eller såg till att någon annan gjorde det. Prästen skulle sedan kontrollera att barnen lärt sig innantilläsning och katekesen. Detta skedde genom husförhören som lagstadgades 1726.

Under 1700-talet uppstod skolor för barn till de mindre bemedlade på flera ställen i landet – de finansierades främst genom donationer från förmögna personer. Barn ur de lägre samhällsklasserna var annars hänvisade till de allmänna skolorna som helt finansierades genom tiggeri och donationer eller till undervisning i hemmet. Lärare och elever (djäknar) i dessa ”skolor” gick sockengång – d.v.s gick runt i socknen och tiggde ihop pengar till skolornas drift och till lärarlöner. Vissa intäkter kom även genom s.k. licksång. Eleverna sjöng då vid de mer välbärgades begravningar. Sockengången avskaffades genom beslut av Gustav III 1780 och ledde till att rekryteringen från de lägre samhällsklasserna minskade under senare delen av 1700-talet. Barn och unga ur de högre samhällsskikten undervisades av informatorer och för de ur dessa klasser som senare skulle ha ämbeten i staten eller bli präster anordnades högre utbildning i de nu framväxande föregångarna till läroverk och gymnasier.

1726

Husförhör lagstadgas genom konventikelplakatet

1809

Silverstolpes riksdagsförslag om en skola för folket

Efter det att kung Gustav IV Adolf störtats i en statskupp och en ny författning hade antagits i Sverige lade rektorn Gustaf Abraham Silverstolpe förslaget i ståndsriksdagen att inrätta en allmän medborgarskola för hela folket – och om reformering av hela utbildningsväsendet. Silverstolpe och flera radikala personer i hans krets såg det tydliga sambandet mellan den nya grundlagen och behovet av att demokratisera hela samhället. De var inspirerade av den franska revolutionens idéer om frihet, jämlikhet och broderskap. Nationen skulle enas och social gemenskap gynnas genom att olika samhällsklasser möttes i en gemensam skola. De ansåg vidare att om staten satsade på en tidig folkuppfostran skulle de fattigas barn rustas för ett bättre liv – kunna försörja sig och slippa hamna i brottslighet – och därmed skulle hela

samhället tjäna på att bekämpa okunnigheten. Dessa idéer möttes av motstånd framförallt från kyrkan som försvarade det rådande systemet och ifrågasatte behovet av en skola för alla.

1812

1812 års uppfostringskommitté

En utredning tillsattes för att ta fram ett förslag. Det var 1812 års uppfostringskommitté. I kommittén ingick utöver Silverstolpe själv flera radikala reformivrare och även ledande kyrkliga och litterära personer som Esaias Tegnér. Efterhand som alltmer konservativa idéer fick fotfäste i hela Europa mötte de radikala idéerna allt större motstånd och när kommittén lade sitt förslag 1825 fanns inte mycket av de tidigare reformvänliga idéerna kvar. Om staten skulle ta något ansvar skulle det enbart vara för den högre undervisningen.

En ny kommitté tillsattes – 1825 års uppfostringskommitté – den s.k. snillekommittén. Här ingick nu utöver Tegnér, Erik Gustaf Geijer och Johan Olof Wallin m. fl. kända kulturpersonligheter som var starka motståndare till en medborgarskola. (Geijer och Wallin kom dock så småningom att ompröva sin konservativa syn på utbildningsfrågorna och blev senare förespråkare för folkskolans etablering och läroverkens reformering.) I kommittén ingick dock fortfarande reformförespråkare som läroverksläraren Anders Fryxell och skolläraren C O Fineman som till slut reserverade sig till majoritetens förslag 1828 som innebar att det inte behövdes någon medborgarskola och att om staten skulle engagera sig så var det i den högre utbildningen. Om samhället skulle engageras i den lägre undervisningen var detta snarast att betrakta som en fattigvårdande uppgift. Efter tjugo års utredande om en lagstadgad folkskola lades alltså frågan på is.

1830

Julirevolutionen i Paris gav den borgerliga klassen ökat politiskt inflytande. I Sverige liksom i England började feodalismen ersättas av det framväxande industrisamhället. Nya liberala idéer gjorde sig gällande och opinionen för en förbättrad folkundervisning växte sig stark.

1834

Bondeståndets ledare Anders Danielson tar upp frågan om en allmän medborgarskola i riksdagen. Han föreslår att skolan skulle stå fri från kyrkan och att kommunerna skulle vara huvudmän och bekosta skolhusen, föräldrarna betala viss avgift och att staten skulle betala lärarlönerna.

1837

Biskop Wallins skoltal inspirerar Geijer

Johan Olof Wallin, idag mest känd som psalmdiktare, håller som ärkebiskop sitt berömda skoltal vid invigningen av katedralskolan i Uppsala. Han fördömde nu det rådande skolsystemet som han ansåg närmast vara ett "kastsystem" och förordade ett enhetligt skolsystem. Det väckte förstås stor uppmärksamhet. Erik Gustaf Geijer tog intryck av hans tal som bidrog till att även han, som nu blivit liberal och ivrade för en demokratisering av samhället i stort ändrade uppfattning i utbildningsfrågan.

1838

Den första dokumenterade lärarföreningen bildas

Idéerna om en medborgarskola – gemensam bottenkola för alla fanns också starka i folkskollärarkåren. 1838 träffades fem folkskollärare i Vekerum i Blekinge och kom överens om att åstadkomma en närmare och enad samverkan mellan lärarna i föreningens form. Detta var nödvändigt för att en ”skolkunskap” skulle växa fram. En av initiativtagarna var Sven Rosenberg som senare blev den förste folkskolläraren i Sveriges riksdag under tio år på 1850-talet. Den första lärarföreningen följdes av flera som alla hade lärarnas förkovran som främsta uppgift. Därför var det oftast pedagogiska och metodiska frågor som diskuterades vid 1800-talets folkskollärmöten.

Under 1800-talet senare del anordnas även större lärarmöten – skolmöten som i huvudsak samlade läroverkslärare, men bland deltagarna fanns även folkskollärare.

1842

1842 års Nådiga Stadga angående folkundervisningen

Anders Danielsson hade hunnit avlida (1839) när frågan om folkskolan till sist avgjordes av riksdagen 1842. Då klubbades den första folkskolestadgan i Sverige – visserligen fortfarande med ändamålet att utbilda alla till kristna och lydiga undersåtar.

Folkskolans inrättande genom riksdagsbeslutet 1842 innebar att, utöver de ca 1 000 sockenskolor som tidigare funnits, skulle ytterligare 1 200 församlingar anordna skolundervisning i minst en skola med en utbildad lärare. En lärarutbildning för folkskolans lärare skulle inrättas. Folkskolan skulle vara obligatorisk för alla barn som inte undervisades i läroverk, enskild skola eller i hemmet men fortfarande tio år efter beslutet om allmän folkskola undervisades mer än en tredjedel av barnen i hemmet. Skälet till detta var bl.a. ekonomiskt – kommunerna fick själva samla in pengar till undervisningen, endast mycket fattiga socknar kunde få statsbidrag till en del av kostnaderna. Skolan blev alltså en tung utgift för många hem med redan små inkomster. Andelen utbildade lärare var under 1850-talet mycket stor – ca 65 procent – och bidrog till att folkskolan fick dåligt rykte. För att öka tillgången på skolor inrättades 1853 ”mindre folkskolor” eller småskolor där oftast helt utbildade kvinnor anställdes till mycket låga löner. Först 1897 stadgades att lärarna i småskolan borde ha småskollärarytbildning, men obligatorisk blev denna först 1918.

I folkskolor och s.k. småskolor undervisades oftast i mycket stora grupper utan indelning i klasser. Under de första årtiondena efter införandet var omfattningen på skolgång i folkskolan på sin höjd ett år. Man var tvungen att på många håll tillämpa halvtidsläsning och varannandagsläsning som förekom ända in på 1920-talet. S.k. växelundervisning var också vanlig – äldre elever fick hjälpa läraren att undervisa de yngre i de mycket stora grupperna.

1856

Hiertas motion om att kvinnor skulle få verka som folkskollärare.

1858

Folkskolans åk 1-2 blir Småskola.

1859

Kvinnor får söka tjänst vid folkskolan; Folkskoleinspektionen instiftas för att höja nivån på folkundervisningen.

1860

76 % får folkskoleundervisning.

Det totala antalet barn i åldrarna 7 – 14 år 1868 var ca 700 000 (befolkningen drygt 4 miljoner). Av dessa fick ca 76 % någon undervisning i den allmänna folkskolan. Vid samma tid hade antalet elever/pojkar i läroverken ökat kraftigt - från ca 4 000 vid mitten av 1800-talet till drygt 31 000 på 70-talet. De statliga anslagen till läroverken var mer än tre gånger så stora som anslagen till folkundervisningen där antalet elever var cirka hundra gånger större än i läroverken. 1878 kom den första läroplanen och uppdelningen på småskola – 2 år och folkskola 4 år. Undantag från den längre skolplikten gjordes för fattiga barn medan de bättre ställda barnen fick längre lästid.

1862

Det första statliga reglementet för folkskoleseminarierna kom 1862. 1877 blev utbildningen fyraårig. Tvåårig seminarieutbildning av småskollärare anordnades av landstingen. Först 1919 förstatligades dessa.

1864

Statens normalskola för flickor bildas

1870

På 1800-talet flyttades husförhören till skolan eller sockenkyrkan samtidigt som katekesläsningen ifrågasattes. Husförhören upphörde på många håll redan på 1870-talet men dröjde kvar i en del församlingar långt in på 1900-talet. Statsbidrag utgår för undervisning i slöjd i folkskolan – utan koppling till lärarlönerna

1876

Palmgrens skola först med samundervisning (pojkar och flickor) alla skolstadier.

1878

Ny skolstadga - 6-årig folkskola; den första läroplanen och uppdelning på småskola 2 år och folkskola 4 år. Fortsättningsskolan (åk 7-8) instiftas.

1880

1880-talets lärare

Antalet folkskollärare var vid denna tid ca 4000 varav ca 10 % var kvinnor. Läroverkslärarna var vid 1880-talet 990 (enbart män). Det totala antalet lärare vid småskolor och folkskolor uppgick till ca 7500. 1871 beslutade riksdagen att statsbidraget skulle täcka 2/3 av folk- och småskolläraernas löner. Statsbidraget skulle ges i förhållande till antalet anställda lärare och inte som tidigare i förhållande till folkmängden – detta medförde en snabb expansion av folkskolan.

En småskollärlön

På 1880-talet var lönen för småskollärare under existensminimum för både män och kvinnor och att försörja en familj var en omöjlighet. 1889 fick småskollärare som hållit sig i livet tills de blev 55 år, 150 kronor om året av staten som pension (ca 8000 kr i dagens penningvärde). 1868 var varannan småskollärare man - 30 år senare var de endast 4 % av kåren.

Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening (SAF) bildas

96 ombud för lärarföreningar och 106 lärare och lärarinnor från hela landet samlades i Stockholm. Emil Hammarlund, senare centralfigur i SAF, var en av initiativtagarna till mötet. Vid årets slut hade 77 kretsar med 1556 medlemmar anslutit sig.

Stadgar §1 ”/---/ arbeta för den svenska folkskolans och folkbildningens höjande, för enhet och god anda inom lärarkåren och för förbättring av lärarnas ställning i allmänhet.”

1881

SAF och Svensk Läraretidnings Förlags AB

Redan tidigt fick Svensk Läraretidning stor betydelse som opinionsbildare för lärarnas frågor – den hade samma ändamål som SAF. Första numret kom ut 1881 - provnumret. Föreningens vice ordförande Emil Hammarlund blev tidningens första redaktör under 25 år och var också med sin hustru initiativtagare till utgivningen av tidningen Jultomten och Tummeliten. Fridtjuv Berg var tidningens redaktör under flera perioder fram till 1916.

1897 bildades förlaget – ett aktiebolag med SAF och SAFs kretsar som ägare – bolaget tog över utgivningen av tidningen och startade en omfattande bokutgivning SAGA-serien som under 50 år gav ut 300 olika titlar i sammanlagt 4 miljoner ex. (se artikel). Tidningen ges fortfarande ut – nu under namnet Lärarnas Tidning.

1883

Sommaren 1883 håller **Fridtjuv Berg** ett anförande i Stockholmsföreningen av SAF där han pläderade för **Folkskolan såsom bottenskola**. Anförandet trycktes i en skrift och fick stor spridning. Här i Lärarförbundets faksimilutgåva:

1886

Fridtjuv Berg väljs in i SAFs centralstyrelse där han var ordförande under ett par perioder under 1910-talet

1889

Ny skolstadga

1896

De två första kvinnliga lärarna väljs in i SAF:s centralstyrelse - **Hulda Lundin** och **Augusta Larsson**

Folkskolan – ändå inte för alla?

För att göra folkskolan attraktiv även för medelklassen bedömdes det nödvändigt att skapa särskilda lösningar för de barn som av olika skäl inte kunde anpassas till det dagliga skolarbetet och inte fyllde måttet i den tidens uppfostringsideal. Dessa barn kunde ha olika problem – smittsamma sjukdomar eller olika handikapp som ledde till problem för lärarna. Det kunde vara barn som på grund av problem i hemmen hade svårigheter att anpassa sig till den rådande skolkulturen och bedömdes vara störande för undervisningen. Även stammande barn ansågs ha negativ inverkan på övriga barn. Dessa barn avskildes från den allmänna klassundervisningen. I småskolan åtog sig vissa lärarinnor mot extra betalning att ge enskild undervisning till dessa barn som i stället för att gå kvar i klassen, fick några timmars särskild undervisning i veckan. På så vis fungerade även folkskolan klassmässigt segrerande.

1896 tillsattes den sk Tvångsuppfostringskommittén där även Fridtjuv Berg var ledamot. Den ledde fram till 1902 års lag om vanartade och i sedligt avseende försummade barn. Lagen gav samhället möjligheter att varna föräldrar och omhändertagna barn. SAF uttryckte sitt gillande över lagen som man ansåg bidra till att höja folkskolans anseende. Hem för skolkande barn inrättades runt sekelskiftet i de större städerna. I sådana s.k. skolkarhem fick barnen vid sidan av undervisning i folkskolans ämnen arbeta med borstbinderi, snickeri och korgmakeri.

Specialundervisning

Institutet för blinda och dövstumma startade redan 1808 och Manilaskolan i Stockholm startade ungefär samtidigt. 1889 stiftades lagen om dövstumsundervisning och åtta års skolgång blev obligatorisk. Landstingen skulle bekosta dövstumsanstalterna. 1874 startades vid Manilaskolan ett dövstumslärarseminarium med specialutbildning för i första hand folkskollärare.

1879 inrättades ett institut för blinda som förlades till Tomtebodavägen i Stockholm 1888. Lagen om blindundervisning stiftades 1896 och stadgade tio års skolplikt.

För utvecklingsstörda barn – som tidigare kallades idioter eller sinnesslöa – öppnades 1886 en skola av Emanuella Carlbeck.

1894 föreslog en utredning att beteckningen sinnesslö skulle ersättas av ”andesvag”, ett begrepp som användes i Danmark och Norge. Riksdagen godkände dock inte detta förslag. Utbildningen av lärare för sinnesslöundervisningen startade 1879 av Föreningen för sinnesslöa barns vård, men statliga bestämmelser kom inte förrän på 1940-talet.

1897

Lärarnas tillsättning och anställningstrygghet

Under 1800-talet tillsattes lärarna genom val. Störst avseende fästes vid ”deras gudsfruktan och sedliga vandel”. SAF verkade för bättre regler vid tillsättning av lärare och vissa av kraven infördes i 1897 års folkskolestadga, men kravet på gudsfruktan levde kvar. Inte förrän 1946 infördes efter mångårigt pådrivansarbete från SAF Skolöverstyrelsens anvisningar om meritvärdering vid tillsättning av folkskollärare och småskolläraryrinnor.

Småskollärarna hade sämre anställningstrygghet än folkskollärarna och först 1918 under Värner Rydén's ministertid fick småskollärarna samma trygghet som folkskollärarna.

Länge var det möjligt att på godtycklig grund avskeda folk- och småskollärare under förvärdning av disciplinära skäl. Kyrkomötet 1893 ansåg att småskollärare skulle avskedas när de gifte sig ”om skolans bästa krävde det.” SAF agerade kraftfullt mot förslaget som därmed föll.

1898

SAF och lärarfortbildningen - Pedagogiska skrifter

Fortbildning var tidigt en av SAFs viktigaste frågor. Fridtjuv Berg ansåg att fortbildningen till och med var viktigare än lärarutbildningen. Mellan 1891 och 1901 gav SAF ut Pedagogiska småskrifter som bl a innehöll artiklar om lärarutbildningen i olika länder.

1898 började SAF utgivningen av Pedagogiska skrifter. Utgivningen pågår fortfarande och är den äldsta pedagogiska nu levande pedagogiska utgivningen i Sverige. Tanken var att ge de svenska lärarna möjlighet att ta del av utländsk pedagogisk litteratur och därför innehöll skriftserien många översättningar av utländska arbeten.

Kurser i olika ämnen anordnades av SAF – först i teckning och sång och från 1915 i ämnet hembygdsundervisning. Under sin tid som aktiv organisation anordnade SAF hundratals fortbildningskurser.

1900

Ny skolstadga.

1905

Läroverksöverstyrelsen inrättas vilket ger en centralisering.

SAF och lärarnas inflytande

Under tiden från folkskolans inrättande och fram till 1905 hade folkskollärarna så gott som inget inflytande i skolfrågor. SAF som arbetade målmedvetet med att stärka folkskolans och lärarnas ställning lyckades till slut under Fridtjuv Bergs ministertid få igenom beslut om lärarrepresentation i skolråden och om en central folkskoleöverstyrelse där två representanter för SAF ingick 1913. SAF verkade också för att kyrkans inflytande över skolan skulle minska till förmån för den folkvalda riksdagens styrning. Inspektionen av folkskolan hade tidigare

skett genom att präster och läroverkslärare hade det som bisyssla. 1915 ledde SAFs ansträngningar att omorganisera inspektionen till att folkskoleinspektörer tillsattes på heltid.

Ledande folkskollärare på viktiga poster

Både Emil Hammarlund och Fridtjuv var liberaler och ledamöter i riksdagen från 1884 resp 1891. Fridtjuv Berg blev ordförande i 1906 års folkundervisningskommitté och ecklesiastikminister i Karl Staafs båda regeringar 1905 – 06 och 1911 – 1914. Fridtjuv Berg kunde genom att utveckla de tidigare idéerna om en bottenskola till ett politiskt och pedagogiskt program och sin ställning som minister medverka till beslut på vägen till förverkligandet av denna medborgarskola/bottenskola. Hans skolsyn präglades av socialt patos och demokratiska ideal och han vände sig mot folkskolans dåvarande roll som ”fattigskola”. Att sortera barn efter hemmens sociala ställning i samhället i parallellskolesystemet var till skada för hela samhället enligt Berg och förespråkarna för folkskolan som en allmän bottenskola. Dessa tankar fick stöd i de framväxande folkrörelserna och hos liberalerna och i växande grad även hos den framväxande arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet.

Efter rösträttsreformen bildade liberaler och socialdemokrater samlingsregering 1917 och Folkskolläraren Värner Rydén kunde som ecklesiastikminister i Edén-Branting-regeringen 1917 lägga fram ytterligare förslag för beslut om bottenskolan i riksdagen. Efter Fridtjuv Bergs död 1916 skedde en åsiktsförskjutning i skolfrågor i det liberala partiet som nu delats i två – de neoliberala och de frisinnade.

1906

Riksdagsbeslut: högre lön för manliga lärare. Sveriges Folkskolläraryrkesförbund (SF) bildas.

Olika lön för manliga och kvinnliga lärare

Efter begäran från Sveriges Allmänna Folkskolläraryrkesförbund att lönen för manlig och kvinnlig folkskollärare skulle höjas till 900 kronor beslutade riksdagen detta. För slutlönen skulle den för manliga folkskollärare vara 1350 kronor men för kvinnliga endast 1200 kronor. Vid sekelskiftet var folkskolläraryrkesförbundets begynnelselönen drygt 1/3 och slutlönen ¼ av adjunktens lön. Skatten var endast ca 5 – 10 % vid denna tid. (För penningvärdesjämförelser se www.historia.se)

Det var Fridtjuv Berg, ecklesiastikminister och folkskollärare som lade propositionen som innehöll högre lön för manliga folkskollärare än för de kvinnliga kollegorna. Motivet var att bl. a. att de manliga i egenskap av familjeförsörjare ansågs behöva högre lön. Detta förorsakade stor splittring i folk- och småskollärarkåren där folkskolläraryrkesförbundet var de första att gå ur SAF 1906 för att sedan följas av de småskolläraryrkesförbundet 1918 och sist de manliga folkskolläraryrkesförbundet som trädde ur SAF och bildade eget förbund 1920.

Folk- och småskolläraryrkesförbundet hade utöver lönen fri bostad och bränsle eller motsvarande ersättning enligt ortens pris

Grundlönen för lärare i teckning och gymnastik blev genom 1904 års beslut 1400 och för lärare i musik 1100 kronor. Slutlönen 2000 resp 1700 kronor. Arvodet fulltjänstgöring för lärare i manlig slöjd och huslig ekonomi blev 1906 600 kronor och för lärare i kvinnlig slöjd

300 kronor. Pension, lön vid sjukdom och rätt till bostad ingick inte. (Adjunktens lön var vid samma tid 3000 – 5000 och för teckningslärare 2600 – 3875)

Inflationen var så hög under första världskriget att priserna nära nog fördubblats – detta var ett vägande skäl för de relativt kraftiga nominella lönehöjningarna för lärarna.

Statens kostnader för utbildning ökade mellan åren 1900 från 14 % av hela budgeten till 21 % 1920.

SAF och läromedlen 1906 och framåt

SAFs arbete för att förbättra och förnya läromedlen hade mycket stor betydelse. Man gav ut en mängd läromedel och anlät författare och konstnärer för Lärarförlagets utgivning. Den mest använda boken i folkskolan ”Läsebok för folkskolan” var mycket kritiserad av lärarna. SAF tillsatte en kommitté för att få fram alternativ. Det ledde till en stor utgivning under titeln ”Läseböcker för Sveriges barndomsskolor”. 1906 kom den första delen: Selma Lagerlöfs Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige, Svenskarnas och deras hövdingar av Verner von Heidenstam, Sven Hedins Från pol till pol, Sörgården och I Önnemo av Anna Maria Roos. SAF anlät flera av tidens framträdande konstnärer för att framställa tavelseserier som reproducerades som skolplanscher. Mest känd är kanske planschen ”Brunte hämtas på söndagmorgonen” av Nils Kreuger.

Det var också SAF som låg bakom 1906 års stavningsreform som genomfördes under Fridtjuv Bergs tid som ecklesiastikminister. Formerna dt, hv och fv togs bort – den s k Bergska stavningsukasen. Det föranledde starka protester från konservativa kretsar – till och med ett förslag att anmäla Berg till konstitutionsutskottet. Förslaget vann dock inte någon majoritet i utskottet och blev därför aldrig behandlat av riksdagen

SAF överlämnar en fullständig plan för reformering av seminarieutbildningen till Kungl Majt. Man kräver också att folkskolläraryxamen skulle berättiga till inträde till universitet.

Selma Lagerlöf skriver Nils Holgersson i en stor satsning på att förnya folkskolans läsebok initierad av SAF.

1909

Den kommunala mellanskolan inrättas

Det var en påbyggnad efter det sjätte året i folkskolan. Efter fyra år i mellanskolan kunde man avlägga mellanskolexamen som var likställd med realexamen. Ett fåtal realskolor öppnades för flickor och blev samskolor. Men det stora flertalet flickor som ville studera vidare efter folkskola eller privat undervisning till högre utbildning var hänvisade till privata flickskolor som efterhand kunde få kommunala eller statliga bidrag. Dessa finansierades annars med privata donationer och skolavgifter. Det parallellskolesystem som nu ytterligare förstärktes var ett bakslag för de som ivrade för en gemensam bottenskola. Parallellskolesystemet som efterhand blev alltmer uppdelat i olika skolformer skulle inte förrän drygt femtio år senare ersättas av den sammanhållna grundskolan.

1914

Folkskoleinspektionen förstärks

1918

1918 års skolkommision

En skolkommision tillsattes för att föreslå en reformering av hela skolväsendet. I direktivet stod att den sexåriga folkskolan skulle bli bottenskola för alla barn. Förslaget som lades 1922 innehöll stark kritik av det s. k. parallellskolesystemet som bl. a. innebar att de barn som skulle gå vidare till högre utbildning från folkskolan (i första hand till den sexåriga realskolan) måste lämna folkskolan redan efter tre år. De elever som skulle läsa vidare på gymnasiet fick lämna realskolan efter femte klassen där och sedan avlägga studentexamen efter ytterligare fyra år. Enligt kritikerna av parallellskolesystemet innebar detta en segregering där de välbeställdas barn slutade i folkskolan vid nio års ålder och lämnade de fattigas barn att gå kvar i folkskolan till det sjätte skolåret. Den kommunala mellanskolan som hade införts 1909 byggde på den sexåriga folkskolan och kunde avslutas med realexamen efter ytterligare fyra år. Den hade varit framgångsrik och visade att en modell med sexårig folkskola med påföljande fyraårig realskola som sedan kunde byggas på med treåriga gymnasier var fullt möjlig. Detta blev också kommissionens förslag.

Läroverkslärarna var emot och folkskollärarna och de högre kommunala skolornas lärare var för förslaget. Motståndet fanns också bland riksdagsmännen. Läroverkslärarnas motstånd sägs ha varit en anledning till att beslut om deras lönehöjningar drog ut på tiden under denna period. Riksdagsbeslutet blev en kompromiss såtillvida att det från 1928/29 skulle bli möjligt att gå över från såväl sjätte som fjärde klass i folkskolan till de läroverk som hade parallella avdelningar. Till de läroverk som bara hade en avdelning kunde man alltså enbart gå över från sjätte klassen. Övergång från tredje klass togs bort helt. Realskolan blev alltså fyra- eller femårig. Denna lösning mötte kritik från de som förespråkade en allmän bottenskola då den sammanhållna sexåriga folkskolan med övergång till den fyraåriga realskolan blev möjlig endast utanför tätorterna där elevunderlaget inte som i de stora städerna tillät parallella klasser.

Lärlöner efter höjningar 1918

Dyrtid med stark inflation urholkade lärlönerna som efter vissa höjningar såg ut som nedan.

(1918) Manlig lektor: 5800-6800; Kvinnlig lektor: 4800-5600; Manlig adjunkt: 43-5800; Kvinnlig adjunkt: 3600-4500; Manlig folkskollärare: 2100-3000; Kvinnlig folkskollärare: 1900-2500; Manlig småskollärare: 1400-1850; Kvinnlig småskollärare: 1200-1650

(För penningvärdesjämförelser se www.historia.se)

Värner Rydén skolkommision

Efter rösträtsreformen bildade liberaler och socialdemokrater samlingsregering 1917 och Folkskolläraren Värner Rydén kunde som ecklesiastikminister i Edén-Branting-regeringen 1917 lägga fram ytterligare förslag för beslut om bottenskolan i riksdagen. Efter Fridtjuv Bergs död 1916 skedde en åsiktsförskjutning i skolfrågor i det liberala partiet som nu delats i två – de neoliberala och de frisinnade.

Rydéns skolkommisions radikala förslag 1918 till en lagstiftning om en 6-årig bottenskola utan parallella andra skolformer vann inte allmänt gehör i de neoliberala kretsarna där många

akademiker och Dagens Nyheter och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning pläderade för att behålla många det gamla parallellskolesystemet och läroverkens utbildningstradition.

Utredningen kom slutligen att behandlas av riksdagen 1927 och mötte då starkt motstånd av det nya opinionsläget och tankarna i 1918 års skolkommision om den sammanhållna medborgarskolan kom inte tillbaka förrän i 1940-års skolkommision som i sin tur resulterade i införandet av enhetsskolan och grundskola på 1950- och 60-talen.

Sveriges Småskolläraryrkesförening (SSLF) bildas.

1919

SAF och 1919 års undervisningsplan

SAF som utarbetat en fullständig plan för omarbetning av de tidigare undervisningsplanerna hade fyra ledamöter i den statliga utredning som omarbetade de tidigare planerna och lade ett förslag till ny som blev 1919 års undervisningsplan (läroplan). Timplan infördes för första gången och bibeln ersatte katekesen som utgångspunkt för kristendomsundervisningen. Kravet på objektivitet fördes in i läroplanen

Småskolläraryrkesutbildningen förlängs till två år

Utbildningen förstärktes inte förrän 1931 och förblev länge tvåårig mot SAF:s krav. Småskollärarna och folkskollärarna hade något olika syn på lärarutbildningen. Folkskollärarna verkade för en gemensam utbildning medan småskollärarna menade att de borde vara specialutbildade för lågstadiet.

1920

Läroverksstyrelsen och Folkskoleöverstyrelsen blir Skolöverstyrelsen (SÖ). Sveriges Folkskolläraryrkesförbund (SFF) bildas.

1921

Reviderad folkskolestadga (-1958).

Kommunala verkstadsskolor inrättas – början till yrkesutbildningen (verkstadsskolor, hushållsskolor, handelsskolor, lantbruks- lanthushållsskolor).

Folkskolans årsbok börjar ges ut (SFF).

1926

SAF startar en egen platsförmedling i Stockholm – Lärarbyrå som senare övertogs av Stockholms stads arbetsförmedling.

1927

SAF tillsätter kommitté för hjälpklassfrågor

Behovet av särskilt stöd till elever ”med mindre begåvning” engagerade tidigt SAFs styrelse som uppmärksammade försök med hjälpklasser i Tyskland som startat redan i mitten av 1800-talet. SAF anordnade under 1900-talets första decennier fortbildning och reguljär utbildning av lärare i hjälpklasser och ställde krav på regeringen att utfärda föreskrifter i folkskolestadgan som skulle reglera hjälpklassundervisningen. 1942 kom de första bestämmelserna om hjälpundervisningen.

1928

SAF:s skrivelse om treårig utbildning för småskolelärare.

1930

1930-talet – krisår, arbetslöshet och krigshot

Koalitionsregeringens krisprogram ägnades i första hand åt arbetslösheten och socialpolitiska program. Kampen för en sammanhållen bottenskola som förts så konsekvent av folkskollärarna avtog under denna period. De äldre lärarna lämnade vartefter arbetslivet och en ny generation utan minnen från sekelskiftet och företrädarnas historia tog vid och frågor som rörde anställningsvillkor och löner ägnades allt större uppmärksamhet i lärarnas organisationer. Folkskolans förlängning med ett ytterligare år förstärkte ytterligare parallellskolesystemet - ”läsbegåvningarna” skulle slussas över till realskolesystemet. Trots att detta beslut motverkade utvecklingen mot en mer demokratisk skola fick reformen gott betyg i Svensk Lärartidning. Socialdemokraterna fokuserade vid denna tid på de olika familje- och socialpolitiska reformerna och ägnade sig inte med samma kraft åt utbildningspolitiken och kampen för bottenskolan. Den blev snarare en profilfråga för de liberala som anklagades av socialdemokraterna att göra arbetarfrågan till en bildningsfråga. Men i viss mån påverkades skolpolitiken av de sociala reformerna i form av införandet av fria skolmältider, fri hälso- och tandvård, skolbad och friluftsdagar.

Arthur Engberg (s) som blev ecklesiastikminister 1932 kom att föra en elitistisk skolpolitik där det gällde att värna om ”begåvningarna” och snarare än att satsa på bredden plocka ut ”läshuvuden” från folkskolan och slussa in dem i den högre utbildningen. Han betraktades som radikal i socialdemokratin samtidigt som han på det utbildningspolitiska området snarare motarbetade de tidiga radikala idéerna som funnits i arbetarrörelsen - och fanns hos de frisinnade/liberala partiet – i arbetarrörelsen om ett skolsystem där elever hölls samman så länge som möjligt.

När högerledaren Gösta Bagge som ecklesiastikminister i samlingsregeringen under krigsåren tillsatte 1940 års skolutredning med uppdraget att göra en samlande översyn över hela skolsystemet opponerade sig Engberg som drev linjen om delreformer snarare än en helhetslösning. Samtidigt tog socialdepartementet under ledning av Gustaf Möller initiativet till den viktiga reformen med utbildningsbidrag till elever i verkstadsskolor för att på så vis motverka arbetslösheten.

Könsskillnaderna mellan lärarlönerna på väg bort

Kommittén presenterar ett förslag som innebär att läroverkslärarna ska få samma allmänna villkor som statstjänstemännen men förslaget möter kraftig kritik och läggs aldrig fram till riksdagen.

Nu var det trettiotal och dåliga tider och det skulle dröja flera år innan några nya förslag på förbättringar av lärarlönerna skulle komma i riksdagen. Mot slutet av trettiotalet blev konjunkturen bättre och riksdagen fattade ett beslut som innebar att skillnaderna mellan kvinnliga och manliga lärare nu var avskaffad och 1939 var lönerna för läroverkslärarna enligt följande:

Lektor 9250 – 12700 Undervisningsskyldighet 20 – 24 vt; Adjunkt 7150 – 10600
Undervisningsskyldighet 24 – 30 vt; Lärare i musik, teckning och musik 5900 – 9050
Undervisningsskyldighet 30 vt

Löneutvecklingen under de närmast följande tio – tolv åren innebar en kraftig förbättring för dessa lärargrupper och 1949 var ingångs- och slutlön per år för lektorer 13700 – 17 00 och för adjunkter 10900 – 14800.

Genomsnittslönen per år för en adjunkt var 1948 12850, för en industriarbetare 5500 kronor och för en folkskollärare 9750. Skillnader mellan manliga och kvinnliga löner var nu avskaffade utom för småskollärarna där de kvinnliga lönerna var så låga att det ansågs omöjligt för en man att försörja en familj på sin lärarlön om inte extra lönetillägg utgick till de manliga småskollärarna.

(För penningvärdesjämförelser se www.historia.se)

1932

Småskoleseminarierna förstatligas.

1933

Praktiska mellanskolor

1933 års riksdag beslutade att yrkesbestämda högre folkskolor skulle få anordnas som praktiska mellanskolor och delas i tre linjer: handelslinje, teknisk linje och huslig linje. För lärare i teoretiska ämnen gällde samma utbildningskrav som för läroverkslärare. För undervisning i praktiska ämnen fanns inga generella utbildningskrav. För lärare i teckning, musik och gymnastik gällde samma bestämmelser som för lärare i realskolan.

1936

Riksdagsbeslut om 7-årig obligatorisk folkskola. Genomförandet skulle ske 1937 till 1949.

1937

Manliga och kvinnliga folkskollärare får likalön (småskollärarnas lön för låg för en man).

1940

1940 års skolutredning

Den svenska skolan stod efter krigsslutet inför stora problem. Bristen på skollokaler och lärare var stor. Intresset för skolutbildning för barnen var stor i den växande medelklassen. Samtidigt dominerades de teoretiska utbildningarna av barn från bättre bemedlade familjer och barn från arbetar- och jordbrukarhem fanns i stort sett inte på läroverken.

1940 års skolutredning hade tillsatts av högerledaren Gösta Bagge, ecklesiastikminister i samlingsregeringen 1940 i syfte att se över utbildningssystemet i allmänhet och i synnerhet med sikte på att öka rekryteringen till högre utbildning på landsbygden och bland grupper med lägre inkomster. I direktiven underströks betydelsen av att skapa bättre balans mellan teoretisk och praktisk utbildning och att man borde undersöka ”huru den praktiska utbildningen på skilda stadier skulle kunna utbyggas och ges nödig konkurrenskraft genom att höjas till full likvärdighet med den teoretiska”. Utredningens betänkanden var omfattande – 20 volymer på sammanlagt 4000 sidor.

Utredningens majoritet som bestod av företrädare för läroverk och universitet förordade ett bevarande av parallellskolesystemet, medan en minoritet bestående av folkskollärare och övriga tillskyndare var för en reformering av skolsystemet som de ansåg vara starkt segregerande och gynnade barn ur välsituerade familjer medan det med sitt sorteringsystem missgynnade barn ur lägre samhällskikt. De teoretiska utbildningarna dominerades av barn från bättre situerade familjer medan barn från arbetar- och jordbrukarhem var nästan helt uteslutna från studier i läroverk.

1942

Folkskolans hundraårsjubileum 1942.

1945

1945 – ny skolutredning

Efter regeringsskiftet 1945 tillsätts en parlamentariskt sammansatt skolutredning – 1946 års skolkommision - och 1940 års skolutredning avvecklas. Med den tidigare utredningens digra material som underlag lägger den nya utredningen ett principbetänkande som innefattar förslag till riktlinjer för utvecklingen mot en nioårig obligatorisk skola. Detta skedde i partipolitisk enighet 1948.

Denna skola skulle delas upp i tre stadier – låg- mellan- och högstadiet, vardera på tre år, och vara sammanhållen de sex första åren – bortsett från elever med vissa ”handikapp”. Kommissionen föreslog att även i klasserna 7 och 8 skulle hållas samman med undantag för vissa valfria ämnen. Först i klass 9 skulle uppdelning i linjer ske.

Folkskolan och realskolan skulle alltså försvinna och ersättas av en ny nioårig skola. Läroverk och yrkesskolor skulle upphöra och uppföljas med nya skolformer. Det skulle bli nödvändigt att förändra lärarutbildning och läroplaner. En ny förskola skulle komma att kopplas till den nya skolformen liksom en breddad och fördjupad vuxenutbildning och i förlängningen en ny högskoleorganisation. Vid den av beslutet stod förmodligen inte klar för alla beslutsfattare när riksdagen fattade beslutet om principerna för det svenska skolsystemets utveckling och det

skulle visa sig att man redan från början hade olika uppfattningar om vad beslutet innebar, Den gamla striden om parallellskolesystemet skulle fortsätta att stå och då i första hand om differentieringen och de tre sista åren i den obligatoriska skolan.

1946

1946 års skolkommision

Efter regeringsskiftet 1945 tillsatte den socialdemokratiska regeringen en parlamentariskt sammansatt skolutredning – 1946 års skolkommision – i denna ingick bl a Alva Myrdal – och 1940 års skolutredning avvecklades. Med den tidigare utredningens digra material som underlag lade den nya utredningen ett principbetänkande som innefattade förslag till riktlinjer för utvecklingen mot en nioårig obligatorisk skola – alltså nio års skolplikt. Kommissionens program 1948 för en 9-årig obligatorisk enhetsskola fattades i bred partipolitisk enighet. Man slog fast att ”Skolans främsta uppgift blir att fostra demokratiska människor” och ”att omdana skolan i överensstämmelse med det demokratiska samhällets struktur och liv.” ”Varje individs personlighetsutveckling skulle främjas och som särskilt värdefulla egenskaper framhölls självständighet och ett kritiskt sinnelag. Nya arbetsformer ansågs vara en förutsättning för dessa mål och här nämndes särskilt ”arbetskolemetoder, laborativa metoder och aktivitetspedagogik”.

Denna nya skola skulle delas upp i tre stadier – låg- mellan- och högstadiet, vardera på tre år, och vara sammanhållen de sex första åren – bortsett från elever med vissa ”handikapp”. Kommissionen föreslog att även i klasserna 7 och 8 skulle hållas samman med undantag för vissa valfria ämnen. Först i klass 9 skulle uppdelning i linjer ske. Detta innebar, menade kommissionen ”ett förverkligande av Fridtjuv Bergs bottenskoleprogram”. Enhetstanken innebar att eleverna skulle vara sammanhållna ända till den nionde årskursen och först då skulle en strikt linjeindelning införas.

Folkskolan och realskolan skulle alltså försvinna och ersättas av en ny nioårig skola. Läroverk och yrkesskolor skulle upphöra och uppföljas med nya skolformer. Det skulle bli nödvändigt att förändra lärarutbildning och läroplaner. En ny förskola skulle komma att kopplas till den nya skolformen liksom en breddad och fördjupad vuxenutbildning och i förlängningen en ny högskoleorganisation. Vidden av beslutet stod förmodligen inte klar för alla beslutsfattare när riksdagen fattade beslutet om principerna för det svenska skolsystemets utveckling och det skulle visa sig att man redan från början hade olika uppfattningar om vad beslutet innebar, Den gamla striden om parallellskolesystemet skulle fortsätta att stå och då i första hand om differentieringen och de tre sista åren i den obligatoriska skolan.

I riksdagsbehandlingen kom mycket riktigt differentieringen att bli huvudfrågan. Högern motsatte sig den sena differentieringen men i och med koalitionsregeringen mellan bondeförbundet och socialdemokraterna 1951 fick kommissionsförslaget fullt stöd även av bondeförbundet. Folkpartiet stödde fortfarande enhetskoleprogrammet i riksdagen men motsatte sig en sammanhållen undervisning i årskurs 7 och 8.

SAF ombildas till Federationen SAF (FSAF)

Efter att ha varit en organisation där manliga, kvinnliga och småskollärarinnor kunde vara enskilda medlemmar ombildades SAF 1946 till en federation med de tre förbunden som

medlemmar. Medlemsutvecklingen hade varit fallande ända sedan splittringen som tog sin början 1906. Från och med nu skulle federationen enbart ha pedagogiska uppgifter.

Ombildningen skedde två år efter det att TCO bildats och fått de nya lärarorganisationerna som medlemmar. Föreningar för kvinnliga och manliga slöjdlärare, hushållslärare, barnträdgårdslärare, teckningslärare, handelslärare, yrkeslärare m fl hade också 1948 bildat Svenska Facklärarförbundet. Läroverkslärarna valde att ansluta sin organisation Läroverkslärarna Riksförbund till SACO 1947.

1948

Svenska Facklärarförbundet (SFL) bildas genom att 10 lärarorganisationer går samman.

1949

Försöksverksamhet enhetsskola 1949-1962

1950

Beslut om försök med enhetsskola

Beslut om att enhetsskolan skulle införas för en försöksperiod om tio år. 1957 års riksdag fattade så beslut om att försöksverksamheten skulle vara avslutad 1961/62. Under försöksperioden var det fortfarande möjligt för elever att välja att gå över till realskolan – den gamla parallellskolan fanns alltså kvar under försöksperioden och ledde i vissa skoldistrikt – i synnerhet i storstäderna – att så många som hälften av årskullen lämnade enhetsskolan för realskolan.

1952

Försöksperiod: förbud mot aga i folkskolan; Tjänstebostadsutredningen.

1955

Folkskolan ny undervisningsplan; beslut om statsbidrag till skolbibliotek.

1956

Skolreformerna på 50- och 60-talen ledde till förändringar i samtliga lärarutbildningar SF och SFF:s tidskrifter går samman och blir Lärartidningen

1957

Visbykompromissen om enhetsskolan

För att ett slutgiltigt förslag till obligatorisk skola skulle kunna fattas 1962 tillsattes 1957 en ny beredning som dock inte kunde enas om differentieringsfrågan. En falang förordade ett sammanhållet och den andra ett linjedelat högstadium redan från årskurs 7. Man nådde dock en kompromiss – den s.k. Visbykompromissen där högstadiet linjedelades efter elevernas fria val. I årskurserna 7 och 8 skulle eleverna ha en gemensam undervisning med undantag för en mindre del av frivilligt tillval. Linjedelningen skulle ske först i årskurs 9.

Folk- och småskollärarna tillstyrkte förslaget medan läroverkslärarna var kritiska. Svenska Facklärarförbundets var i stort positiva till förslaget men kritiserade starkt den del som

innebar att övningslärarna först i andra hand skulle undervisa på låg- och mellanstadiet. Detta handlade i klartext om att klasslärarna nu skulle undervisa i slöjd i stället för slöjdlärarna. Här stod alltså klasslärare och facklärare mot varandra och överlät på TCO att ta ställning vilket ledde till att TCO avstod från att ha en uppfattning i frågan.

1958

Aga förbjuds i folkskolan. Kyrkan förlorar sin makt över skolan.

1959

Yrkeslärare i konflikt

Den 16 mars 1958 lade 16 yrkeslärare ned arbetet. Det var i protest mot försämringar av löner och arbetstid vid överföringen av undervisningen från verkstadsskolor till enhetsskolan. Svenska Facklärares förbundet stod bakom konflikten som väckte stor uppståndelse. Arbetsgivarna hävdade att den var olaglig. Förlikningsförhandlingar återupptogs och lärarna återgick i tjänst. Resultatet för lönerna blev godtagbart, men en höjning av undervisningsskyldigheten blev priset.

1960

Allmänna tjänstepensionen (ATP) införs.

1962

Grundskolan inrättas, läroplan Lgr 62

Riksdagen beslutar om den nya grundskolan och detta blev början till reformer inom hela skolväsendet som skulle genomföras under de kommande decennierna och framförallt under sextiotalet som troligen är det mest händelserikaste i svensk skolhistoria. Det gällde inte bara den nya grundskolan med samlad skollag, samlad skolstadga och ny läroplan, utan också ett nytt gymnasium, tvåårig fackskola och en ny yrkesutbildning. 1970 beslutade riksdagen om en ny och samlad läroplan för gymnasieskolan LGY70.

Denna stora omläggning av det svenska skolsystemet skedde i princip i bred partipolitisk enighet på riksplanet. Bland lärare och i dagspressen fanns dock fortfarande olika meningar om det rätta i besluten – det gällde framförallt den gamla frågan om differentiering – ”när och hur skulle elever välja väg och varför skulle detta ske.”

Grundskolan ersatte alltså folkskolan, fortsättningsskolan, högre folkskolan och den allmänna realskolan. De skolformer som fanns utanför grundskolan var flickskolan och den praktiska realskolan. Vid sidan om gymnasier fanns också fackskolorna – handels- och tekniska gymnasier som övergick från att vara tvååriga 1961 för att 1966 inordnas i det nya gymnasiet.

Läroplanen

De stora skolreformerna krävde förändringar av läroplanen. En läroplankommitté (LUS) fick 1960 direktivet att utreda frågan om en gemensam läroplan för årskurserna 1 – 6. Sveriges Läroplanförbund och Svenska Facklärares förbundet var emot denna indelning som skulle leda till en tudelning av lärarkåren. LUS kom emellertid att bli föråldrad när den nya Läroplanen Lgr 69 kom.

När grundskolan införts

Det visade sig ganska snart efter grundskolans införande att elevernas val på högstadiet enbart gjordes med sikte på möjligheterna att gå vidare till högre studier. Tre fjärdedelar av eleverna hade valt den teoretiska studievägen i årskurs 9. Detta ledde till att de som inte gjort det teoretiska valet förlorade möjligheten att senare i utbildningssystemet ha kvar fria valmöjligheter. Det ledde också till att de praktiskt estetiska ämnena på högstadiet fick mycket litet utrymme och till konsekvenser för inriktningen och innehåll i gymnasieutbildningen. En översyn av läroplanen för grundskolan blev nu nödvändig.

1968 beslutades därför om en revision av grundskolans läroplan (Lgr 62) för att förhindra att högstadiet blev en återvändsgränd. Oberoende av tillval på högstadiet kunde eleverna nu välja teoretisk eller praktisk linje på gymnasiet. Förändringen var enligt Olof Palme en mycket betydelsefull del av den nu aktuella reformen och var ett av uttrycken för strävandena att skapa jämlikhet inom skolväsendet. Lgr 69 ersatte Lgr 62.

Opinion mot grundskoleförslaget

Mot Skolberedningens förslag och det senare kompromissförslaget över partigränserna att inrätta den samlade grundskolan uppstår en stor opinion bland medlemmarna i Lärarnas Riksförbund. En appell överlämnas till riksdagens ledamöter i maj 1962.

Folk- och småskollärarna är i huvudsak positiva till den nya grundskolans införande. Facklärarna ger sitt fulla stöd till målsättningarna men är kritiska till timplanerna som skulle missgynna stora lärargrupper i förbundet.

LR:s kritik när väl beslutet var fattat kom främst att handla om att inte tillräckliga resurser för reformens genomförande fanns på plats och att inte heller lärarna fick den kompetensutveckling och villkor som krävdes för en så omfattande reform av skolan. Dessa synpunkter fördes också fram av SL och Svenska Facklärarförbundet och skulle så småningom resultera i den sk SIA-utredningen.

1963

Försöksverksamhet med femdagarsvecka.

Manliga och kvinnliga folkskollärare (SF och SFF) går samman och bildar **Sveriges Lärarförbund (SL)**, Uppslagsbok för folkskolan byter namn till Årsbok för skolan (SL).

1966

Offentlighetsanställda ges konflikt- och förhandlingsrätt

Privatanställda tjänstemän hade sedan 1936 rätt att sluta sig samman i föreningar och att strejka. Arbetarna hade haft denna rätt sedan 1906 då de även tvingats acceptera den sedan dess centrala paragrafen 32 i SAF:s stadgar: arbetsgivarens rätt att anställa och avskeda arbetare. Men den lagliga rätten att förhandla och vidta stridsåtgärder omfattade inte offentlighetsanställda tjänstemän. TCO förde sedan trettioalet en envis kamp för denna rätt och 1947 ställde SACO och SR (Statstjänstemännens Riksförbund) samma krav. 1954 resulterade det i att de kommunalanställda fick förhandlings- och konflikt rätt. (Dock ej kommunalt anställda lärare och skolledare med statligt reglerade löner.) Slutligen fick även de statligt anställda denna rätt 1966.

Reformen hade och har fortfarande mycket stor betydelse för lärarna och för demokratiseringen av skolan. Lärarna hade tidigare inte haft ställning som likvärdig part i överläggningar med arbetsgivare i den meningen att de kunnat sätta kraft bakom sina krav. I och med 1966 års arbetsrättsliga reform fick lärarna – genom lagen om kollektivavtal för offentliganställda – förhandlings- och laglig rätt att vidta konflikt. Huvudavtal som reglerade formerna för förhandlingar mellan parterna upprättades på det statliga och kommunala området. Under sjuttioalets stora arbetsrättsliga reformer med medbestämmandelagen (MBL) och de utbildningsinsatser som kunde genomföras i samband med lagens införande förstärktes lärarnas organisationer både numerärt och reellt genom att fackliga förtroendemän kunde utses på arbetsplatser och på betald arbetstid företräda medlemmarna i såväl individuella som verksamhetsfrågor.

Genom nya lagar som lagen om anställnings (LAS), lagen om facklig förtroendeman (FFM-lagen), arbetsmiljölagen (AML), jämställdhetslagen m fl kunde också ett antal avtal kopplade till lagstiftningen slutas för att ge lärarna och övriga offentliganställda inflytande över snart sagt alla frågor som rörde verksamheten och de anställdas villkor. Lärarorganisationerna byggde ut sina lokalavdelningar och småningom fanns i de flesta städer expeditioner bemannade med fackliga förtroendemän med stor kunskap om de nya lagarna och avtalen. De utbildade i sin tur ombud på arbetsplatserna.

1966 års förhandlingar

Förhandlingarna som rör de statsanställda tjänstemännen – och därmed flertalet lärare – strandar på frågan om löne-eftersläpningen mot LO-kollektivet på det privata området. Under medling sluts en överenskommelse för TCO-S grupper för tre år, medan det för SACOs medlemmar leder till en strejk som för lärarnas del kom att röra läroverk vid ett tjugotal läroverk.

Arbetsgivarna svarar med lockouthot för samtliga medlemmar i Lärarnas Riksförbund ca 20 000 lärare. Lockouten trädde i kraft och ledde till att SACO tog ut samtliga statligt anställda tjänstemän i en tredagars strejk. Strejken pågick i fyra veckor innan parterna kunde komma överens efter medling. Detta var den första strejken sedan förhandlingsrätten trätt i kraft och fick inte något allmänt stöd i opinionen då den uppfattades handla om högavlönade akademiker. Lärarstrejken skulle emellertid följas av flera under 70- och 80-talen.

Sveriges lärarförbund och Svenska Facklärarförbundet hade tagit fram ett gemensamt lönepolitiskt program (LpTfu) som i korthet innebar krav på reallöneskydd, standardförbättringar och utjämning mellan lärarkategorierna – det sista formulerades som att avståndet mellan högst och lägst betald lärare skulle halveras på tio år.

1967

Den s.k. **Du-reformen** genomförs på 60-talet. Tidigare hade elever och lärare inte duat varandra - tilltalsorden var ”Ni, Herr och Fru” även lärare emellan. Statsrådet Sven Moberg uppmanade i ett föredrag 1967 lärarna att införa du-reformen i skolan vilket redan hade skett i många skolor.

Beslut att kommunerna ska ansvara för den allmänna vuxenutbildningen som därmed blev **Komvux**.

FSAF blir Stiftelsen för förvaltning av SAF:s tillgångar (SSAF).

Småskollärarinnorna (SSLF) går med i Sveriges Lärarförbund (SL).

1968

Femdagarsveckan införs i skolan. Sedan 50-talet hade försök med lediga lördagar pågått i många skolor, men nu genomfördes reformen i alla skolformer. Samtidigt fastställdes läsåret till 40 veckor (från 39).

1969

Ny läroplan Lgr 69

Det visade sig ganska snart efter grundskolans införande att elevernas val på högstadiet enbart gjordes med sikte på möjligheterna att gå vidare till högre studier. Tre fjärdedelar av eleverna hade valt den teoretiska studievägen i årskurs 9. Detta ledde till att de som inte gjort det teoretiska valet förlorade möjligheten att senare i utbildningssystemet ha kvar fria valmöjligheter. Det ledde också till att de praktiskt estetiska ämnena på högstadiet fick mycket litet utrymme och till konsekvenser för inriktningen och innehåll i gymnasieutbildningen. En översyn av läroplanen för grundskolan blev nu nödvändig.

1968 beslutades därför om en revision av grundskolans läroplan (Lgr 62) för att förhindra att högstadiet blev en återvändsgränd. Oberoende av tillval på högstadiet kunde eleverna nu välja teoretisk eller praktisk linje på gymnasiet. Förändringen var enligt Olof Palme en mycket betydelsefull del av den nu aktuella reformen och var ett av uttrycken för strävandena att skapa jämlikhet inom skolväsendet. Lgr 69 ersatte Lgr 62.

1968 startar det nya systemet med lärarhögskolor för utbildning av låg- och mellanstadielärare som bestod fram till 1988

MBL gav lärarna inflytande i den kommunala beslutsprocessen och fackrepresentationen avskaffades i skolstyrelserna.

1970

1970 års förhandlingar och konflikt

Statstjänstemännens löner – och därmed lärarnas – släpade efter och förhandlingarna ledde till att TCO-S varslade om konflikt för 13 000 medlemmar varav 5000 var lärare och skolledare. Även SACO och SR (Statstjänstemännens Riksförbund - som senare gick ihop med SACO) varslade nu om konflikt för 3000 medlemmar. Arbetsgivarna svarade med lockoutvarsel för 28000 lärare och skolledare. Trots medling bröt konflikt och lockout i kraft. Förhandlingar upptogs igen och verkade leda till enighet. SACO krävde då undantag från lockouten för sina medlemmar i Lärarnas Riksförbund. Detta godkändes inte och konflikten utvidgades genom ytterligare lockoutvarsel av SRs medlemmar inom försvaret. Konflikten som också störde tågtrafiken och ledde till störningar inom industrin ledde till slut till att regeringen hotade med en stopplag som stiftades och innebar ett bakslag för respekten för de fackliga organisationernas nyvunna förhandlings- och konflikträtt och rätten ifrågasattes på många håll.

Ett förslag till överenskommelse nåddes, men Sveriges Lärarförbund ansåg inte att utfallet av avtalet för småskollärarna var acceptabelt. Avtalet tecknades trots detta av TCO-S och väckte starka protester bland lärarna i Sveriges Lärarförbund.

1978 års avtalsrörelse innehåll varsel om konflikt utan att några stridsåtgärder utlöstes. Det var ett uttryck för missnöjet med eftersläpningen på lärarområdet och i medlingsförhandlingarna både 1977 och 1978 lades de viktigaste lärarfrågorna åt sidan.

1971

SIA -utredningen (Skolans inre arbete)

SIA-utredningen tillsätts 1970 med Sven Åke Johansson som huvudsekreterare. Lärarorganisationerna krävde att få medverka och en expertgrupp bildades där lärarna ingick. Huvudpunkten för utredningen var skolans arbetsmiljö, men även problemet med stöd till de ”underpresterande” eleverna, lärarnas fortbildning för specialpedagogiska insatser, skolpsykologers ställning och uppgifter mm ingick i direktiven som särskilt betonade att ”en organisatorisk differentiering av eleverna på skilda studievägar så långt möjligt skulle undvikas”.

SIA-utredningens föreslog en rad åtgärder i ett mycket omfattande betänkande på över 900 sidor. Man sade att utredningen startade som en arbetsmiljöutredning men slutade som en decentraliseringsutredning. Inga fler centrala regler skulle lösa problemen. Lösningarna måste komma inifrån skolan – inte utifrån. Man ansåg att lärarnas beroende av, och ofta flykt in i, fasta regler var ett hinder redan på skolkommissionens tid. Däremot ansåg utredningen att om en decentralisering leder till ökad olikhet mellan svagpresterande och övriga måste statsmakterna ingripa.

Ett av de viktigaste förslagen i SIA-utredningen var den samlade skoldagen. Ett särskilt statsbidrag skulle utgå för att skolorna skulle kunna ordna sysselsättning för eleverna på eftermiddagen med de pedagogiska målen i läroplanen som syfte. Utöver detta förslag fanns förslag om ett nytt statsbidragssystem och om en ny läroplan för grundskolan.

SIA:s förslag väckte stora diskussioner och visst motstånd i lärarkåren. I Sveriges Lärarförbund väckte ledningens förslag till remissvar krav på extrakongress som också genomfördes. SIA-beslutet togs av riksdagen 1975 men genomförandet skedde i flera olika steg under 70- och 80-talen.

Skolans arbetsformer

Riksdagens ambitioner att ”omvandla skolan” visade sig inte så enkla att förverkliga. Skolöverstyrelsen ålades genomföra omfattande fortbildning och informationsinsatser för att följa upp intentionerna i den nya läroplanen. Sveriges Lärarförbund och Facklärarförbundet var positiva till att man undersökte olika vägar för att förändra vissa traditionsbundna attityder till skolans mål, metoder och utvärderingsprinciper – den s k MUT-projektet - som föreslagits av Skolöverstyrelsen. Projektet väckte dock stora protester i lärarkåren och lades ned.

Oron i skolorna växte under 1970 – grundskolereformen var omfattande och ledde till problem i skolorna – lokalbristen och lärarbristen lättade visserligen något mot slutet av sjuttioalet, men den sammanhållna skolan ställde stora krav på lärare och elever. Detta visade sig tydligast på högstadiet. Växande krav på elevdemokrati kom från elevorganisationen som var missnöjda med att intentionerna i läroplanen när det gällde denna fråga inte infriades.

Lärarnas arbetsmiljö var på många håll oroväckande. Specialundervisning i hjälpklasser hade förekommit alltsedan 40-talet, men tilltog nu och ett stort antal skolmognadsklasser, läsklasser och individuell stödundervisning anordnades för att hjälpa de svagpresterande eleverna. Anordnandet av kliniker, kompanjonlärare och obs-klasser ledde till ett närmast fritt tillsättande av speciallärare. Till slut ledde denna expansion till att Skolöverstyrelsen utfärdade regler för hur många speciallärartjänster som kunde tillsättas: i genomsnitt en heltidsarbetande speciallärare på fyra heltidsarbetande reguljära lärare.

Sveriges lärarförbund gjorde 1970 en egen utredning om lärarnas arbetssituation. Den visade att situationen för lärare och elever var klart otillfredsställande. Alla tre lärarorganisationerna vände sig nu till Skolöverstyrelsen och krävde snabba åtgärder för att underlätta situationen för lärarna i samband med införandet av Lgr 69. Detta ledde till att den så kallade SIA-utredningen tillsattes för att utreda skolans arbetsmiljö.

1972

Parallellskolesystemet avvecklat.

1973

Betygstredningen BU 73

Betyg eller inte betyg? Relativ betygsättning, absolut betygsättning, målrelaterad betygsättning? Detta var ämnet för debatt i lärarled, i skolbyråkratin och i riksdagen. Flera utredningar tillsattes och lärarna deltog med stort engagemang. Meningarna i lärarkåren var delade, men krav på en betygsfri skola restes från många håll.

För att utreda betygssystemet tillsattes en parlamentarisk utredning som kom med en diskussionspromemoria hösten 1974. Utredningens majoritet ansåg att bedömning av elevernas prestation i skolan i form av information till elever och föräldrar från lärarna var nödvändig. Majoriteten ansåg dock att någon traditionell betygsättning inte behövdes i grundskolan. Minoriteten ville ha graderade betyg för intagning till gymnasieskolan. De individrelaterade bedömningarna skulle ske i form av samtal och vid grundskolans slut skulle ett intyg om fullbordad skolgång utfärdas. För intagning till gymnasieskolan skulle en tregradig skala för omdöme från skolan användas tillsammans med en rad andra kriterier som arbetslivserfarenhet, förutbildning m.m.

Av medlemmarna i Sveriges Lärarförbund var en majoritet för att ha kvar betygen på högstadiet och en minoritet (70 av 200 lokalavdelningar) för en betygsfri grundskola. Högstadieläraryöreningen var för betygsfritt låg- och mellanstadium och i princip för ett betygsfritt högstadium om forskning kunde visa vilka andra motivationsskapande åtgärder som kunde ersätta betygen.

Riksdagen beslöt i samband med den nya läroplanen Lgr 80 som byggde på riksdagens beslut om skolans inre arbete (SIA) 1976 att betyg skulle sättas från årskurs 8 och 9 på en femgradig skala med 3 som godkänd.

1974

SSK-utredningen (skolan, staten, kommunen): SOU1974:36
LAS74

Utredning om ny lärarutbildning tillsätts - LUT74

Grundskolans genomförande var det avgörande steget på vägen bort från parallellskolesystemet mot ett allt enhetligare system. I och med grundskolan skapades en gemensam sammanhållen skola för alla elever under hela den obligatoriska skolgången. Det sista steget – att anpassa lärarutbildningen för den nya skolan återstod och skulle ske 1991.

Regeringen kom 1974 med direktiv för en ny lärarutbildning. Motiven är den nya lärarrollen i Lgr80, SIA-utredningen och behovet av samverkan mellan förskola och skola.

Den nya grundskollärarutbildningen sjuösattes först 1988. Och innebar en allmän linje med två huvudinriktningar – En för lärare i årskurserna 1 – 7 med 140 poäng och en med inriktning mot årskurserna 3 – 9 med 160 poäng.

”Unckel-utbildningen” kom 1992 – en parallell grundskoleutbildning där allmänna ämnesstudier kunde kompletteras med 40 p praktiskt pedagogisk utbildning och ger därmed behörighet för lärartjänst Lärarförbundet kritiskt, LR positivt.

SIA-utredningen

Skolans inre arbete skulle utredas. Grundskolereformens genomförande skedde inte utan problem. Det kom rapporter om bristande ordning, arbetsmiljöproblem för lärarna och mobbning bland elever.

Propositionen som lades 1975 innehöll många förslag om en helhetssyn och ett utvecklingspedagogiskt synsätt på eleverna. Framförallt var det förslaget om en samlad skoldag där tiden efter den timplanelagda delen skulle innehålla ett antal fria aktiviteter.

SIA-beslutet togs av riksdagen 1975 men genomförandet skedde i flera olika steg under 70- och 80-talen. Tiden efter SIA blev också en tid av politisk förändring – under perioden 1976 – 1982 ägde fem regeringsskiften rum. (1976 - 78 bröts det långa socialdemokratiska regeringsinnehavet av en borgerlig trepartiregering, 78 - 79 folkpartistisk minoritetsregering, 79 - 81 borgerlig trepartiregering, 81 - 82 center-folkpartikoalition och 1982 socialdemokratiskt återtagande av regeringsmakten. Detta hade konsekvenser för utbildningspolitiken.

1977

Grundvux startar
Betygsutredningen BU 73
MBL 1976:580 i kraft

1978

Arbetsmiljölagen (177:1160) i kraft
Facklig arbetsmiljöutbildning inom SL

1979

Slutbetänkande LUT 74

Sammanfattning 1960 – 70-talets reformer

Beslutet om grundskolan 1962 blev signalen till översyn av hela ungdomsutbildningen. Gymnasiet reformerades, den nya fackskolan infördes och yrkesutbildningen byggdes ut och förändrades för att slå samman i den nya gymnasieskolan. Först användes namnet ”Mellanskolan” för de sammanslagna skolformerna som efter remissomgång kom att bli gymnasieskolan. Med de reformer som genomfördes under 60- och 70-talen kom ungdomsskolan att omfatta det allt övervägande antalet barn och ungdomar. Tillsammans med reformerna som rörde förskolan har i princip alla barn i Sverige på 2000-talet rätt till utbildning från förskolan vid ett- till två- årsåldern till avslutad gymnasieskola vid 18-årsåldern.

1980

Lgr80 – motsvarade inte förväntningarna

Lgr80 motsvarade inte reformivrarnas förväntningar

SIA-utredningen resulterade bl a i ett uppdrag att se över läroplanen för grundskolan från 1969 - Lgr69 - som av tillskyndarna av grundskolereformen inte ansågs motsvara intentionerna bakom grundskolan – att ge alla elever möjlighet att få goda resultat och handlingsberedskap efter grundskolan.

Det var en socialdemokratisk majoritetsriksdag som beställt översynen av Lgr69 men det var en folkpartistisk minoritetsregering som utformade det förslag som sedan togs av Riksdagen 1979. Kritiken mot utredningens förslag hade kommit från två olika håll – dels de som ville att timplanen skulle ge större utrymme för de praktiska och laborativa ämnena (i linje med SIA-intentionerna) och dels de som å andra sidan ville behålla en skola där teorin och det abstrakta innehållet skulle ha huvudrollen. I denna situation valde regeringen att minska på timantalet i de praktiska och laborativa ämnena – i strid mot utredningens förslag till en försiktig ökning.

1980 års konflikt

Inflationen var rekordhög och för att få reallöneskydd var lärarna tvungna att yrka på höjningar runt 12 -15 procent. Den borgerliga regeringen hade lagt en rad förslag som hotade de offentliganställdas förhandlingsrätt. Alla typer av regeringsinblandning och samhällskontrakt avvisades av lärarna. Begrepp som ”tärande” och ”närande” sektorer användes för att motivera en bättre löneutveckling i den konkurrensutsatta industrin än för de offentliganställda.

De hårda motsättningarna i förhandlingarna ledde till konfliktvarsel från TCO-S och lockoutvarsel från arbetsgivarna. Konflikten bröt ut och blev omfattande på lärarområdet. Efter tre veckors strejk tecknades till slut avtal på mellan 9 och 10 procentsnivån – alltså under yrkandena och beträffande reallöneskyddet tveksamt om målet var uppnått.

1982

Grundskolan 20 år

Den "nya" skolöverstyrelsen bildas

1983

Nedskärningar inom skolan tar sin början och skulle bestå under hela nittiotalet.

1985

Skollagen 1985:100; proposition om reformerad lärarutbildning

Ny konflikt 1985, SL:s största strejk

Det avtal som träffades för 1984 och 1985 innehöll s.k. prisutvecklings- och löneutvecklingsgarantier. Utvecklingen skulle visa om klausulerna skulle falla ut. Det visade sig att löneglidningen på det privata området hade lett till nivåer som översteg prognoserna i 84 års avtal och det gällde även prisutvecklingen. Regeringen gjorde ett uttalande och hävdade att kompensationskravet skulle äventyra samhällsekonomin. Detta försvårade avsevärt läget – medierna döpte finansministerns ingripande i förhandlingarna till elefantinhoppet. TCO-S påkallade som ensam förhandlingskartell på det offentliga området förhandlingar med stöd i garantierna i avtalet. TCO-S var den enda förhandlingskartell på offentligområdet som var berett att ta en strid mot arbetsgivarna i denna fråga. SFL och SL fick inte de övriga organisationerna i den kommunala kartellen KTK med sig i kravet på stridsåtgärder. Arbetsgivarna tecknade avtal med SACO-S för Lärarnas riksförbund som gav adjunkterna en höjning av slutlönen. Detta i avsikt att sätta press på TCO-S lärargrupper.

Arbetsgivarna varslade om storlockout – 100 000 medlemmar i TCO-S-förbunden varav 60 000 lärare. Efter stor turbulens både på regeringsnivå och livlig debatt i massmedia tog till slut Olof Palme initiativ till förhandlingar som ledde till att en av de största konflikterna på statens område var över. Utfallet var inte i nivå med TCO-S yrkande men ledde till att även lärarna på det kommunala området kunde omfattas av ett avtal med höjningar som inte yrkats av KTK. En av erfarenheterna från konflikten för Sveriges Lärarförbund och Svenska Facklärarförbundet var att den visat på nackdelarna med att ha medlemskollektivet fördelat på två stora olika avtalsområden.

1986

Nytt låst läge i förhandlingarna

Eftersläpningen i löneutvecklingen för de offentliganställda lärarna blev på nytt stötstenen i 1986 års avtalsrörelse. Svenska Facklärarförbundet tog ut stora medlemsgrupper inom förskola och fritidshem och övriga förbund inom TCP-S och KTK förberedde konfliktåtgärder för stora medlemsgrupper. En månad efter det att de första strejkerna brutit ut träffades avtal.

1989

1989 års avtalsrörelse blev den mest framgångsrika i SL:s historia p.g.a. att många av de tidigare orättvisorna mellan högst och lägst betalda lärare försvann.

Lärdomar och nya strategier för uppvärdering

Bortsett från den begränsade konflikt som Lärarnas Riksförbund utlöste i samband med 1989 års avtalsrörelse, blev detta slutet på en turbulent förhandlingsperiod med hög inflation och mycket blygsamma utfall av de många konflikterna under 70 – och 80-talen.

Denna period skulle komma att avlösas av nya strategier från såväl regering som parterna för att hålla inflation och räntor på lägre nivåer under 90-talet och början av 2000-talet. Detta

ledde till låga nominella löneökningar men stora reallöneförbättringar för lärarna och övriga löntagare för första gången på flera decennier. Beslutet att inrätta Medlingsinstitutet 2001 med uppdraget att verka för en väl fungerande lönebildning där den konkurrensutsatta sektorn är lönenormerande, bidrog också till denna utveckling. En annan orsak till de förbättrade reallönerna är den finans- och räntepolitik som tillämpats på 90- och 00-talen.

1990

En nu betygsutredning tillsätts; Skolöverstyrelsen läggs ned och ersätts av Skolverket; Flexibel skolstart: skolpliktsålder 6 år

Läroplanen får en parallell grundskoleutbildning där allmänna ämnesstudier kan kompletteras med 40 p praktiskt pedagogisk utbildning. Till den s.k. Unckel-utbildningen var Läroplanen kritiskt, LR positivt.

1991

Första kullen från nya läroplanen går ut. SFL går samman med SL och bildar Läroplanen.

1992

Skola för bildning – slutbetänkande lämnat av Läroplanskommittén för ny läroplan 1992

1994

Ett nytt betygssystem – slutbetänkande från Betygsberedningen.

1999

Skollagskommittén tillsätts.

Yrkesetiska principer för lärare

Lärarnas Riksförbund och Läroplanen antar gemensamma ”Etiska principer för lärare”. Principerna lägger grunden för de båda organisationernas arbete med att etablera certifiering/auktorisering av lärare.

lararesyrkesetik.se

2002

Mot en ny skollag

Skollagskommittén som s-regeringen tillsatte 1999 lämnar sitt slutbetänkande. Motiven var desamma som för läroplanens utredningen – den moderna skolan kräver anpassningar i skollagen.

2009

Regeringens skollagsberedning från 2006 lägger ett nytt förslag 2009. Beslut tas i riksdagen under våren 2010.